

Turinčių regėjimo neįgalumą ir jo neturinčių paauglių socialinių įgūdžių lygmens ypatumai: lyginamasis aspektas

Rita Raudeliūnaitė

Socialinių mokslų (edukologijos) doktorantė
Vilniaus universiteto
Edukologijos katedra
Universiteto g.1/9, LT-01513 Vilnius
Tel. 266 76 25

Keliama regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių ugdymo problema, kaip svarbi asmens socialinės integracijos į visuomenę sąlyga. Remiantis tyrimo duomenimis, lyginamuoju aspektu analizuojami regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, ir regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių intrapersonalinių (savęs pažinimo, savęs vertinimo, savikontrolės), interpersonalinių (kontakto užmezgimo, verbalinio ir neverbalinio kontakto, tarpusavio sąveikos sukūrimo ir konfliktų sprendimo) bei veiklos ir bendradarbiavimo (veiklos organizavimo, palankios atmosferos kūrimo, veiklos rezultatų vertinimo) įgūdžių ypatumai. Taip pat išryškinti tie įgūdžiai, kurių labiausiai stokoja tiriamieji.

Įvadas

Visuomenės demokratėjimo kontekste vis daugiau dėmesio skiriama neįgalumą turinčių asmenų integracijai į visuomenę, mažinant jų socialinę atskirtį, padedant jiems sėkmingai adaptuotis socialinėje aplinkoje. Šie pokyčiai sukėlė perversmą ir neįgalumą turinčių vaikų ugdymo srityje. Pastaruoju metu ima formuotis nauja specialiojo ugdymo kryptis, besiremianti ne tik klinicine-korekcine paradigma, orientuota į sutrikimo diagnostiką ir medicininę-didaktinę korekciją, bet ir socialinė-interakcinę paradigmą, orientuota į asmens socialinį įgalinimą. Šiame kontekste nemažai vietos skiriama asmens socialiniams įgūdžiams, kaip socialinės kompetencijos pagrindui. Socialinių

įgūdžių susiformavimas įgalina asmenį valdyti socialines situacijas, efektyviai spręsti gyvenimiškas problemas, sėkmingai adaptuotis naujoje besikeičiančioje aplinkoje bei atitinkamai veikti aplinką ar net ją keisti (Elias, Clabby, 1992; Hargie, 1997; ir kt.). Taigi socialinių įgūdžių ugdymas pagerintų asmens socialinio funkcionavimo galimybes, leistų jam efektyviau dalyvauti visuomenės gyvenime.

Todėl neatsitiktinai nemažai autorių, nagrinėjančių neįgalumą turinčių vaikų socialinę bei edukacinę situaciją, iškelia socialinių įgūdžių ugdymą, kaip svarbų asmens socialinės integracijos į visuomenę veiksni. Šalia to, psichologai ir edukologai (Sacks, Kekelis, Gaylord-Ross, 1992; Waren, 1994; Huurre, Aro, 2000; Gailienė,

1995; ir kt.), tyrinėjantys regėjimo neįgalumą turinčių vaikų socialinę kompetenciją, iškelia ir kai kuriuos šių vaikų socialinių įgūdžių trūkumus, apsunkinančius šių vaikų integraciją į socialinę aplinką.

Kita vertus, mokslinių tyrimų analizė rodo, kad socialinių įgūdžių ugdymui mokykloje kol kas nėra skiriama pakankamai dėmesio. Be to, Lietuvoje ši problema mažai tyrinėta, ypač regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių ugdymo galimybės. Antra vertus, prasidėjus neįgalumą turinčių vaikų integracijai į bendrojo lavinimo mokyklas, tikslinga atlikti tyrimus, kurie leistų palyginti paauglių, besimokančių specialiosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, socialinių įgūdžių būklę ir tiksliau apibrėžti jų ugdymo strategijas.

Kadangi tokio pobūdžio tyrimų pas mus beveik nėra, **tyrimo objektu** buvo pasirinkti regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialiniai įgūdžiai kaip socialinės kompetencijos pamatas.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių lygmens ypatumus ir jų ugdymo tobulinimo kryptis.

Šio **straipsnio tikslas**: išryškinti regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, ir regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių socialinių įgūdžių lygmens panašumus ir skirtumus.

Teorinis tyrimo pagrindimas

Psichologijos bei edukologijos darbuose socialinių įgūdžių problema dažniausiai nagrinėjama asmens veiklos ir santykių fone. Daugelis tyrinėtojų socialinius įgūdžius apibrėžia kaip asmens gebėjimą efektyviai funkcionuoti įvairiuose veiklos lygiuose bei socialinėse sąveikose, kai efektyvumas pripažįstamas ne tik paties individo, bet ir kitų individų (Rubin, Rose-Krasnor,

1992; Lekavičienė, 2000; ir kt.). Šitaip pabrėžiamas asmens santykių dvipusiškumas, apimantis asmeninį ir socialinį kontekstą. Todėl neatsitiktinai mokslinėje literatūroje socialiniai įgūdžiai dažniausiai siejami su asmens santykiais su savimi bei kitais žmonėmis. Vadinasi, nustatant sutrikusio regėjimo paauglių socialinių įgūdžių turinį, išsities tašku galima laikyti šias santykių sritis, leidžiančias išskirti intrapersonalinius (arba santykių su savimi) ir interpersonalinius (santykių su kitais) įgūdžius. Be to, intrapersonalinių įgūdžių grupėje paprastai išskiriami du tarpusavio santykių aspektai – tai žmonių betarpiškų ryšių aspektas, siejamas su tarpusavio santykius reguliuojančiais bendravimo įgūdžiais, ir santykiai su kitais, siekiant bendro tikslo, veikiant ar dirbant kartu. Todėl pagrįstai kai kurie tyrinėtojai (Bukowski, Rubin, Parker, 2001; Kolb, Hanley-Maxwell, 2003; ir kt.) pastarąjį aspektą sieja su veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiais.

Psichologinėje ir edukologinėje literatūroje pabrėžiama, kad *intrapersonaliniai* įgūdžiai yra socialinių įgūdžių pagrindas, kuris daro įtaką ir asmens santykiams su aplinka. Be abejonės, intrapersonaliniai įgūdžiai yra sudėtingas darinys, apimantis daugelį įvairių komponentų. Remiantis psichologų bei pedagogų (Taylor, Larson, 1999; Rean, Kolominski, 2000; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Baršauskienė, Janulevičiūtė, 1999; ir kt.) įžvalgomis, svarbiausiais intrapersonaliniiais įgūdžiais laikyti *savęs pažinimo*, *savęs vertinimo* bei *savikontrolės* įgūdžiai.

Interpersonaliniai įgūdžiai, apimantys asmens santykių su kitais aspektą, nusako asmens gebėjimą kurti ir palaikyti pozityvius tarpusavio santykius. Bendravimo įgūdžiai laikomi interpersonalinių įgūdžių pagrindu. Atsižvelgus į psichologų bei edukologų (Andrejeva, 1997; Suslavičius, 1998; Želvys, 1995; Grebliauskiene, 1999; Aukštkalnytė, 2000; ir kt.) darbus, in-

terpersonalinių įgūdžių pagrindu laikyta: *kontakto užmezgimo, verbalinio kontakto, neverbalinio kontakto ir tarpusavio sąveikos sukūrimo bei konfliktų sprendimo įgūdžiai*.

Veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiai laikomi bendros grupinės veiklos pamatu. Daugelis Lietuvos ir užsienio tyrėjų (Johnson, Johnson, Smith, 1991; Bukowski, Rubin, Parker, 2001; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Jacikevičienė, Rupšienė, 1999; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003; ir kt.) atkreipia dėmesį į tai, jog bendradarbiavimo įgūdžiai padeda asmeniui susikalbėti, dalytis savo patyrimu ir būti atviru kito patyrimui siekiant bendro tikslo, sprendžiant bendrus uždavinius, pasiskirstant bendru darbu. Taip pat šie įgūdžiai padeda palaikyti gerą visų savijautą bei stiprinti atsakomybę už bendrus veiklos rezultatus, nes tarpusavio bendradarbiavimas paprastai pasireiškia partneriška veikla ir savitarpio pagalba siekiant bendrų tikslų. Atsižvelgus į minėtų autorių darbus, svarbiausiais veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiais laikytini: *veiklos organizavimo, palankios veiklos atmosferos kūrimo ir veiklos rezultatų vertinimo*.

Būtent šie intrapersonaliniai, interpersonaliniai bei veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiai buvo įtraukti į regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių teorinį modelį. Gilinantį į atskirų įgūdžių turinį, buvo išskirti atskirų įgūdžių turinio komponentai ir jų konkrečios elgesio apraiškos, sudarančios empirinę modelio dalį. Mat įgūdis dažniausiai apibrėžiamas kaip tam tikra elgesio sistema; elgesio šablonas, meistriškai atliekamas veiksmas. Šių svarbiausių intrapersonalinių, interpersonaliųjų bei veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių ir juos išreiškiančių apraiškų atskleidimas yra reikšmingas tuo, kad leido sukonkretinti tiek įgūdžių turinį, tiek numatyti tinkamesnes jų ugdymo priemones (1 lentelė).

Siekiant detaliau pagrįsti šio modelio tinkamumą, taikytas faktorinės analizės pagrindinių komponentų metodas. Tai, kad kintamieji tinka faktorinei analizei, patvirtino ir didelė Kaizerio-Mejerio-Olkinio (KMO) mato reikšmė: intrapersonalinių įgūdžių – 0,841; interpersonaliųjų įgūdžių – 0,844; veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių – 0,846.

Atlikta faktorinė analizė patvirtino ir į modelį įtrauktų įgūdžių empirinių apraiškų reikšmingumą (faktorinis svoris nuo 0,4 iki 0,7). Tai pirmiausia pasakytina apie empirines apraiškas, apibūdinančias veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžius: veiklos organizavimo, palankios atmosferos veikloje kūrimo, veiklos rezultatų vertinimo. Ne mažiau reikšmingos ir tos apraiškos, kurios išreiškia savigarbą, pasitikėjimą savimi, savitvardą, taip pat savistabą bei savianalizę. Išskirtos interpersonaliųjų įgūdžių apraiškos taip pat yra reikšmingos, o ypač išreiškiančios tarpusavio sąveikos sukūrimo, neverbalinio ir verbalinio kontakto bei konfliktų sprendimo ir kontakto užmezgimo įgūdžius.

Tyrimo metodai: *mokslinės literatūros analizė ir vertinimas, socialinių įgūdžių aprašai (inventarijai)*, apimantys intrapersonaliųjų, interpersonaliųjų bei veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių raiškos empirinius požymius; mokinių *stebėjimas* įvairiose situacijose, susidaranciose tiek pamokinėje, tiek nepamokinėje veikloje bei laisvalaikiu; *pokalbiai* su pedagogais apie paauglių socialinių įgūdžių raiškos ypatumus. Matematinės statistikos metodai: *faktorinė analizė; skalės vienalytiškumo (Cronbacho alfa) tyrimas*, atskleidęs aukštą regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių įvertinimo skalės vidinio homogeniškumo reikšmę: intrapersonaliųjų įgūdžių skalės – 0,849; interpersonaliųjų įgūdžių skalės – 0,862; veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių skalės – 0,808; *procentinio*

1 lentelė. Paauglių, turinčių regėjimo neįgalumą, socialinių įgūdžių teorinis ir empirinis modelis

Įgūdžių sritys	Įgūdžių rūšys	Įgūdžių turinio komponentai	Empirinės įgūdžių apraiškos	Faktorinis svoris	
Intrapersonaliniai	Savęs pažinimo	Savistaba	Stebi kūno pokyčius	0,491	
			Stebi savo elgesį įvairiose situacijose	0,527	
			Domisi, ką sugeba gerai padaryti	0,514	
			Domisi, kaip jį vertina kiti žmonės	0,428	
			Išskiria savo gerąsias ir blogąsias savybes	0,524	
		Įvardija tai, ką jaučia	0,428		
		Linkęs ieškoti blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose	0,441		
		Savęs vertinimo	Savigarba	Mano, kad yra ne blogesnis už kitus	0,650
				Mano, kad ir kiti neblogai jį vertina	0,596
				Yra patenkintas savimi	0,576
	Nenuvertina savęs dėl patirtų nesėkmių			0,449	
	Pasitiki savimi			0,561	
	Pasitikėjimas savimi		Savarankiškai apsisprendžia	0,529	
			Įgyvendina tai, ką nusprendė padaryti	0,479	
			Įveikia išskylančius sunkumus	0,507	
			Valdo savo jausmus	0,510	
			Nepasiduoda pykčiui	0,445	
	Savikontrolės	Savitvarda	Prisiverčia atlikti ir tą užduotį, kuri jam nepatinka	0,511	
			Moka tinkamai nusiraminti	0,616	
			Moka pasipriešinti kitų spaudimui	0,488	
Vykdo pažadus, įsipareigojimus			0,414		
Nepasiduoda blogai kitų įtakai			0,476		
Savidrausmė		Laikosi mandagumo taisyklių	0,466		
		Geba įvertinti situacijos aplinkybes	0,413		
		Moka įsiterpti į kitų pokalbį	0,480		
		Prireikus paprašo kitų pagalbos	0,554		
		Nesijaučia nepatogiai, kai kiti su juo bando užmegzti kontaktą	0,405		
Interpersonaliniai	Kontakto užmezgimo	Iniciatyvumas	Su kitais gražiai, maloniai kalba	0,513	
			Nevartoja nederamų žodžių	0,516	
			Aiškiai reiškia savo mintis	0,492	
			Nepertaukineja kitų	0,550	
	Verbalinio kontakto	Mandagumas	Dėmesingai išklauso kitą	0,596	
			Nevengia akių kontakto	0,552	
			Pasirenka tinkamą kalbėjimo garsumą, greitį	0,452	
			Šypsosi	0,486	
	Neverbalinio kontakto	Dėmesingumas	Atpažįsta kitų žmonių emocijų būseną	0,462	
			Bando įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje	0,479	
			Nelaimės, nesėkmės atveju stengiasi kaip nors padėti	0,484	
			Gražiai sugyvena su kitais žmonėmis	0,668	
	Tarpusavio sąveikos sukūrimo	Empatiškumas	Atsižvelgia į aplinkinių norus	0,582	
			Nepažeidžia kitų teisių	0,571	
		Tolerancija	Moka priimti kitokią nuomonę, vertinimą	0,531	
			Moka susitarti	0,594	
	Konfliktų sprendimo	Gebėjimas spręsti problemas	Aiškinasi, kodėl įvyko nesutarimas	0,430	
			Ramiai išsako savo nuomonę	0,490	
			Būdamas neteisus, pripažįsta savo kaltę, atsiprašo	0,457	
			Moka išsikelti aiškų tikslą	0,577	
Veiklos ir bendradarbiavimo	Veiklos organizavimo	Kryptingumas	Dalijasi sumanymais, kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą	0,608	
			Moka planuoti veiklą	0,715	
			Savo noru imasi atlikti užduotis	0,672	
			Leidžia kitiems išsakyti savo nuomonę	0,577	
	Palankios atmosferos veiklai kūrimo	Pagarba	Pasitiki kitais	0,674	
			Nemenkina kito gebėjimų, minčių, pastangų	0,576	
			Vengia įsakinėti, nurodinti	0,699	
			Supranta, jog veiklos sėkmė priklauso nuo pastangų	0,655	
	Veiklos rezultatų vertinimo	Atsakomybė	Kruopščiai atlieka prisiimtas užduotis	0,645	
			Blogai atlikęs užduotį, pasižada ją iš naujo atlikti	0,541	
			Stengiasi duotą pažadą ištesėti	0,670	

rango skaičiavimą; chi kvadrato kriterijus, siekiant palyginti socialinių įgūdžių lygmens ypatumus tarp tiriamųjų grupių. Surinktų duomenų statistinė analizė buvo atlikta naudojant SPSS (*Statistical Package for Social Science*) programinę įrangą.

Buvo tirta 211 paauglių, turinčių regėjimo neįgalumą: iš jų 92 mokėsi specialiosiose Vilniaus ir Kauno mokyklose ir 119 – bendrojo lavinimo mokyklose, esančiose įvairiuose Lietuvos miestuose (Alytaus, Vilniaus, Elektrėnų, Šiaulių, Visagino) ir rajonuose (Vilniaus, Švenčionių, Vilkaviškio, Tauragės). Siekiant palyginti paauglių, turinčių regėjimo neįgalumą ir jo neturinčių, socialinių įgūdžių lygmens ypatumus, buvo ištirta panašus skaičius (189) Vilniaus Gerosios Vilties vidurinės mokyklos paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo. Tyrimas vyko 2004 m. spalį-gruodį.

Regėjimo neįgalumą turinčių ir jo neturinčių paauglių socialinių įgūdžių tyrimo rezultatai

Siekiant atskleisti tiriamųjų paauglių intrapersonalinių, interpersonalinių bei veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių ypatumus, *vertinimo kriterijumi* laikytas įgūdžius atitinkančių empirinių elgesio apraiškų pasireiškimo stabilumas: pasireiškia labai dažnai, dažnai, nei dažnai, nei retai, retai ir labai retai. Šis vertinimo kriterijus buvo pasirinktas todėl, kad socialinių įgūdžių konstruktas siejamas su asmens elgesio veiksmingumu. Tuo remiantis buvo išskirta labai aukštas, aukštas, nei aukštas, nei žemas, žemas ir labai žemas socialinių įgūdžių lygis. Tyrimo duomenys čia pateikiami pagal 3 lygius: *aukštą* (sujungus labai aukštą ir aukštą); *nei aukštą nei žemą* ir *žemą* (sujungus labai žemą ir žemą).

Palyginus **intrapersonalinių** įgūdžių lygmens ypatumus pagal tris lygius (aukštą, nei

aukštą, nei žemą ir žemą) gauti šie rezultatai (1 pav.).

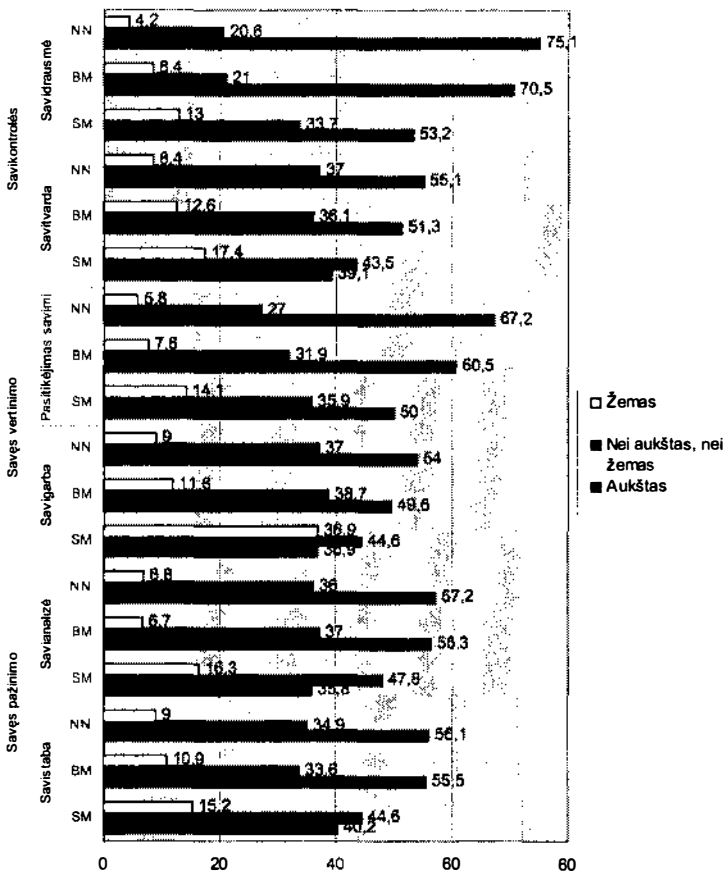
Tyrimo duomenų lyginamoji analizė parodė, kad egzistuoja tam tikras skirtumas tarp šių grupių paauglių savęs pažinimo ($\chi^2 = 24,3$, $p < 0,002$), savęs vertinimo ($\chi^2 = 17,9$, $p < 0,022$) ir savikontrolės ($\chi^2 = 15,6$, $p < 0,016$) įgūdžių. Regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių savęs pažinimo, savęs vertinimo ir savikontrolės įgūdžių lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą, o ypač besimokančių specialiosiose mokyklose.

Detaliau panagrinėjus *savęs pažinimo* duomenis matyti, kad nors statistškai reikšmingo skirtumo savistabos srityje nėra, vis dėlto paaugliai, neturintys regėjimo neįgalumo, skiria daugiau dėmesio savistabai: domisi, kas juose keičiasi, ką geba gerai padaryti, kaip juos vertina kiti žmonės ir pan. Statistiškai reikšmingas skirtumas rastas ir *savianalizės* srityje ($\chi^2 = 20,3$, $p < 0,009$): regėjimo neįgalumo neturintys paaugliai taip pat skiria daugiau dėmesio savianalizei nei jų bendraamžiai, turintys regėjimo neįgalumą (dažniau išskiria savo gerąsias ir blogąsias savybes, taip pat ieško blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose ir pan.). Vadinasi, regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių savęs pažinimo lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą, ypač besimokančių specialiosiose mokyklose.

Panašūs rezultatai gauti lyginant *savęs vertinimo* įgūdžių lygmens ypatumus.

Duomenys rodo, kad regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių *savigarbos* ir *pasitikėjimo savimi* lygis aukštesnis nei regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklas, ypač besimokančių specialiosiose mokyklose.

Akivaizdu, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai, besimokantys tiek bendrojo lavinimo, tiek specialiosiose mokyklose, turi daugiau savęs vertinimo problemų: jie dažniau

1 pav. Regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose (SM) ir bendrojo lavinimo (BM) mokyklose, ir regėjimo neįgalumo neturinčių (NN) paauglių intrapersonaliųjų įgūdžių lygmenys

mano, kad yra blogesni už kitus, taip pat rečiau būna patenkinti savimi ir savimi pasitiki bei geba savarankiškai apsispręsti. Šitai rodo, kad jų savęs vertinimo įgūdžių lygis yra žemesnis nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo. Matyt, tai galima paaiškinti tuo, kad neįgalumą turinčių paauglių savęs vertinimui bei psichologiniam prisitaikymui didelę įtaką daro neigiamos aplinkinių nuostatos. Kaip pabrėžiama psichologinėje literatūroje, jei neįgalumą turintis asmuo bus laikomas kitokiu ar bejėgiu, jis suvoks save kaip neįgalų asmenį, kitoki dėl savo negalios. Tai gali turėti įtakos menkesniam savęs vertinimui.

Palyginus savikontrolės įgūdžių ypatumus tarp turinčių regėjimo neįgalumą ir jo neturinčių paauglių, savitvardos srityje statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta. Tačiau tam tikras skirtumas ($\chi^2 = 24,1$, $p < 0,000$) užfiksuotas savidrausmės srityje. Detalesnė duomenų analizė atskleidė, kad regėjimo neįgalumo neturintys paaugliai šiek tiek dažniau (nuo 2,2 iki 5,2%) nei jų bendraamžiai, turintys regėjimo neįgalumą ir besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose, ir gerokai dažniau (nuo 17,0 iki 18,7%) nei besimokantys specialiosiose mokyklose paaugliai susitvardo (geba valdyti savo jausmus ir įveikia nerimą) bei save drausmina

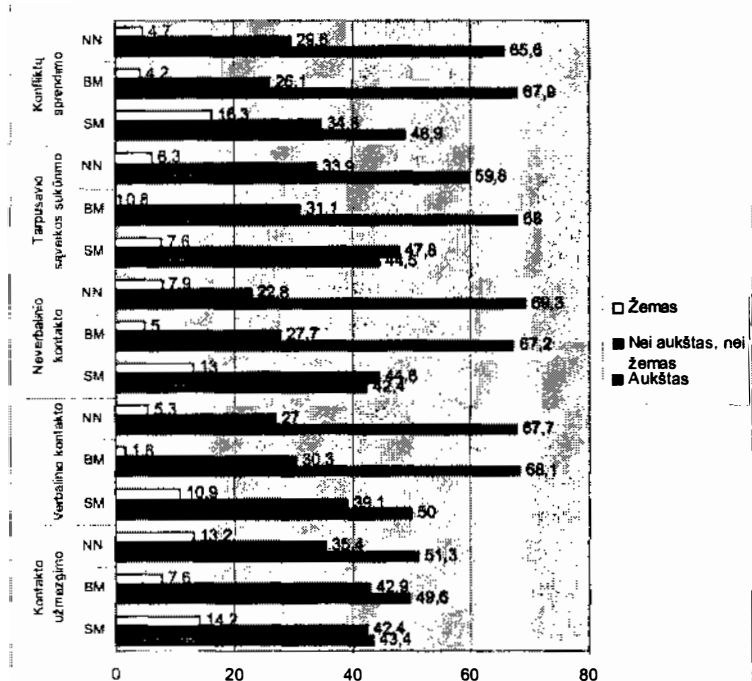
(pasipriešina kitų spaudimui, nepasiduoda blogai kitų įtakai). Taigi regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių tiek savitvartos, tiek savidrausmės lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą, ypač besimokančių specialiosiose mokyklose. Vadinasi, regėjimo neįgalumą turinčių paauglių santykis tiek su savimi, tiek su kitais gali būti problemiškesnis. Pridurtina ir tai, kad savikontrolė padeda formotis pažiūroms į atsakingumą, pareigingumą ir yra svarbi saviuklos palaikymo prielaida.

Apibendrinus intrapersonalinių įgūdžių rezultatus galima teigti, kad nors paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo, interpersonalinių įgūdžių lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą, jiems visiems būdinga bendra tendencija: savęs pažinimo ir savęs vertinimo įgūdžių lygis žemesnis nei savikontrolės. Vadinasi, svarbu visiems paaugliams padėti geriau save pažinti, vertinti, taip pat save kontroliuoti.

Palyginus **interpersonalinių** įgūdžių ypatumus pagal 3 lygius (aukštą, nei aukštą, nei žemą ir žemą) gauti šie duomenys (2 pav.).

Duomenų analizė parodė tam tikrą skirtumą, esantį tarp regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, ir regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių verbalinio kontakto ($\chi^2 = 16,0$, $p < 0,043$) ir neverbalinio kontakto ($\chi^2 = 26,5$, $p < 0,001$) lygmens, taip pat tarp jų gebėjimo sukurti tarpusavio sąveiką ($\chi^2 = 17,3$, $p < 0,027$) ir spręsti konfliktus ($\chi^2 = 21,6$, $p < 0,006$).

Nors palyginus visų trijų grupių paauglių kontakto užmezgimo įgūdžius, statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta, vis dėlto regėjimo neįgalumą turinčių paauglių šie įgūdžiai yra menkesni. Nustatyta, kad šiems paaugliams, ypač besimokantiems specialiosiose mokyklose, rečiau pavyksta įvertinti situacijos aplinkybes bei parodyti iniciatyvą, kai prireikia prašyti kitų pa-

2 pav. Regėjimo neįgalumą turinčių ir jo neturinčių paauglių interpersonalinių įgūdžių lygmens

galbos. Taip pat jie dažniau jaučiasi nepatogiai, kai kiti su jais bando užmegzti kontaktą. Gauti duomenys sutampa su kitų tyrėjų (Sacks, Reardon, 1992; MacCuspie, 1992; ir kt.) panašiomis išvadomis: regėjimo neįgalumą turintys paaugliai stokoja bendravimo įgūdžių: susipažinimo, pagalbos ar informacijos prašymo, įsitraukimo į kitų veiklą, pokalbį. Todėl jie dažniau laukia kitų rodomos iniciatyvos. Kita vertus, tiek turinčių regėjimo neįgalumą, tiek jo neturinčių paauglių kontaktų užmezgimo įgūdžiai yra prastesni nei kiti interpersonaliniai įgūdžiai (apie pusė tirtų paauglių šių įgūdžių stokoja). Vadinasi, itin aktualu mokyti paauglius, ypač turinčius regėjimo neįgalumą, užmegzti kontaktą su kitais žmonėmis.

Palyginus *verbalinio kontakto* įgūdžių ypatumus, ryškesnio skirtumo tarp paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo, ir jų turinčių bendraamžių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, nerasta. Tačiau ženklėsnis skirtumas rastas tarp specialiųjų mokyklų paauglių ir jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo: besimokančių specialiosiose mokyklose paauglių šių įgūdžių lygis yra žemesnis.

Be to, pastebėta, kad nors visų tirtų paauglių verbalinio kontakto įgūdžių lygis yra aukštesnis nei kitų interpersonalinių įgūdžių, nemažai paauglių (apie pusė – besimokančių specialiosiose mokyklose ir trečdalis – bendrojo lavinimo mokyklose) jų stokoja. Vadinasi, verbalinio kontakto įgūdžių ugdymas taip pat yra aktualus.

Duomenų analizė atskleidė, kad beveik nesiskiria regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklas, ir jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo, *neverbalinio kontakto* įgūdžiai. O besimokančių specialiosiose mokyklose paauglių šių įgūdžių lygis kur kas žemesnis nei jų bendraamžių. Tik daugiau nei trečdalis besimokančių specia-

liosiose mokyklose paauglių neverbalinio kontakto įgūdžių lygis yra aukštas. Daugelio regėjimo neįgalumo neturinčių (69,3%) ir regėjimo neįgalumą turinčių bendrojo lavinimo mokyklų (67,2%) paauglių šių įgūdžių lygis taip pat yra aukštas. Esminis skirtumas tas, kad specialiųjų mokyklų paaugliai rečiau kontaktuoja akimis, šypsena, dėmesingai išklauso kitus. Matyt, tai būtų galima paaiškinti tuo, kad specialiosiose mokyklose mokosi nemaža dalis aklųjų ir silpnai matančių paauglių. Šie paaugliai, kaip rodo ir kitų tyrėjų (Sacks, Kckelis, 1992; ir kt.) duomenys, dažniausiai stokoja nežodinės raiškos įgūdžių: akių kontakto, šypsenos, gestų ir pan.

Kiek kitokia padėtis išaiškėjo išanalizavus gautus duomenis apie *tarpusavio sąveikos sukūrimo* įgūdžius. Pasirodė, kad nors regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių šių įgūdžių lygis daug aukštesnis nei besimokančių specialiosiose mokyklose regėjimo neįgalumą turinčių bendraamžių, šiek tiek žemesnis nei bendrojo lavinimo mokyklose besimokančių regėjimo neįgalumą turinčių paauglių. Pastebėta, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose, yra tolerantiškesni: dažniau nepažeidžia kitų teisių ir moka priimti kitokią nuomonę bei atsižvelgia į aplinkinių norus. Tačiau regėjimo neįgalumo neturintys paaugliai dažniau nei jų bendraamžiai, turintys regėjimo neįgalumą, atpažįsta kito žmogaus emocinę būseną ir bando įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje. Vadinasi, šių paauglių empatiškumo lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą. Gauti duomenys sutampa su kitų tyrėjų (Sacks, Gaylord, 1992; Kef, 1997; ir kt.) išvadomis, teigiančiomis, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai dažnai susiduria su kitų žmonių jausmų atpažinimo problema, nes jausmai ne visada reiškiami žodžiais, o daug dažniau –

nežodiniais būdais. Todėl regėjimo neįgalumą turintys vaikai, ypač silpnai matantys ir aklicij, nežodinių raiškos būdų negali tiesiogiai pastebėti, dėl to gali neadekvačiai reaguoti.

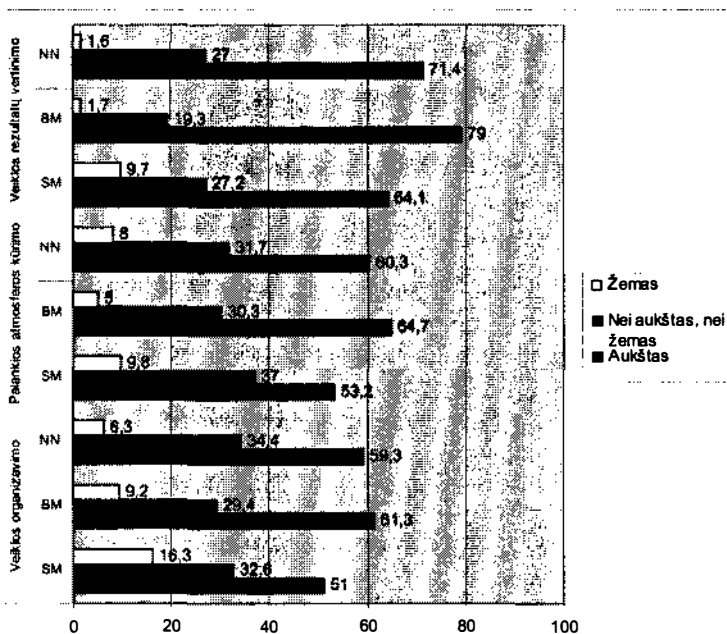
Panašūs rezultatai gauti ir palyginus *konfliktų sprendimo* įgūdžius. Duomenų analizė neatkleidė statistškai reikšmingo skirtumo tarp paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo, ir jų turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklas. Tačiau duomenys rodo, kad regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, konfliktų sprendimo įgūdžių lygis yra šiek tiek aukštesnis nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo, ir gerokai skiriasi nuo besimokančių specialiosiose mokyklose paauglių. Esminis skirtumas tas, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose, dažniau nei jų bendraamžiai, būdami neteisūs, pripažįsta savo kaltę, atsiprašo, taip pat moka susitarti. Tačiau rečiau nei neturintys regėjimo neįgalumo paaugliai stengiasi

išsiaiškinti, kodėl įvyko nesutarimas bei ramiai pasako savo nuomonę. O specialiosiose mokyklose besimokančių paauglių konfliktų sprendimo įgūdžiai yra menkesni nei besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą ir jo neturinčių. Todėl manytina, kad besimokantys specialiosiose mokyklose paaugliai gali turėti daugiau problemų bendraudami su kitais žmonėmis, ypač spręsdami tarpusavio problemas.

Palyginus *veiklos ir bendradarbiavimo* įgūdžių ypatumus pagal aukštą, nei aukštą, nei žemą ir žemą lygius, gauti šie duomenys (3 pav.).

Lyginamoji duomenų analizė parodė tam tikrą skirtumą, esantį tarp regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, ir regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių *veiklos rezultatų vertinimo* įgūdžių lygmens ($\chi^2 = 15,4$, $p < 0,047$). Akivaizdu, kad regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, šių įgūdžių lygis šiek tiek

3 pav. Regėjimo neįgalumą turinčių ir jo neturinčių paauglių veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių lygmens

aukštesnis (7,5%) nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo, ir gerokai aukštesnis (14,9%) nei specialiosiose mokyklose besimokančių paauglių. Be to, rasta, kad visų tirtų paauglių, tiek turinčių regėjimo neįgalumą, tiek jo neturinčių, veiklos rezultatų vertinimo įgūdžių lygis yra aukštesnis nei veiklos organizavimo ir palankios atmosferos kūrimo.

Nors statistiškai reikšmingo skirtumo tarp visų grupių paauglių veiklos organizavimo ir palankios atmosferos kūrimo įgūdžių nenustatyta, pastebėta, kad regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, minėtų įgūdžių lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, besimokančių kitose tirtose mokyklose. Kita vertus, visų paauglių veiklos organizavimo įgūdžių lygis yra žemesnis nei veiklos rezultatų vertinimo ir palankios atmosferos kūrimo. Taip pat užfiksuota, kad regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių specialiosiose mokyklose, tiek veiklos organizavimo, tiek veiklos rezultatų vertinimo bei palankios atmosferos kūrimo įgūdžių lygis žemiausias. Vadinasi, šie paaugliai labiausiai stokoja veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių. Todėl itin aktualu mokyti specialiųjų mokyklų paauglius organizuoti veiklą, taip pat kurti palankią bendravimo atmosferą ir ugdytis atsakomybę už veiklos rezultatus.

Išvados

Regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių intrapersonalinių įgūdžių lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą. Regėjimo neįgalumą turintys paaugliai stokoja savęs pažinimo, savęs vertinimo bei savikontrolės įgūdžių. Be to, visų tirtų paauglių savikontrolės įgūdžių lygis yra aukštesnis nei savęs pažinimo ir savęs vertinimo. O specialiosiose mokyklose besimokančių paauglių intrapersonalinių įgūdžių lygis žemesnis nei tirtų jų bendraamžių.

Regėjimo neįgalumą turinčių paauglių interpersonaliųjų įgūdžių lygis taip pat yra žemesnis nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo. Regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, ypač besimokančių specialiosiose mokyklose, kontaktų užmezgimo, taip pat verbalinio ir neverbalinio kontakto bei konfliktų sprendimo įgūdžių lygis yra žemesnis nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo. Kita vertus, regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, tarpusavio sąveikos sukūrimo įgūdžiai geresni nei jei bendraamžių, besimokančių specialiosiose mokyklose, ir neturinčių regėjimo neįgalumo paauglių. Be to, visų tirtų paauglių kontakto užmezgimo įgūdžiai yra menkesni nei kiti interpersonaliai įgūdžiai.

Regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklą, veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių lygis yra aukštesnis nei kitų tirtų paauglių. Be to, specialiosiose mokyklose besimokantys regėjimo neįgalumą turintys paaugliai labiausiai stokoja šių įgūdžių. Kita vertus, visų tirtų paauglių veiklos organizavimo įgūdžių lygis yra žemesnis nei veiklos rezultatų vertinimo ir palankios atmosferos kūrimo. O veiklos rezultatų vertinimo įgūdžiai yra kur kas geresni nei palankios atmosferos kūrimo ir ypač veiklos organizavimo įgūdžiai.

Visų tirtų paauglių veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžių lygis yra aukštesnis nei intrapersonalinių ir interpersonaliųjų įgūdžių, o intrapersonalinių įgūdžių lygis yra pats žemiausias. Be to, specialiosiose mokyklose besimokančių regėjimo neįgalumą turinčių paauglių socialinių įgūdžių lygis žemesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą, ir jo neturinčių ir besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose. Todėl itin aktualu ugdyti specialiosiose mokyklose besimokančių paauglių socialinius įgūdžius.

LITERATŪRA

- Aukštkalnytė D. Būsimųjų mokytojų rengimas pedagoginiam bendravimui. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2000.
- Andrejeva G. M. Psichologija socialnovo poznani-ja. Moskva: Aspekt press, 1997.
- Baršauskienė V., Janulevičiūtė B. Žmogiškieji santykiai. Kaunas: Technologija, 1999.
- Bukowski W. M., Rubin K. H., Parker J. G. Social Competence: Childhood and adolescence. 2001 ([http://www.sciencedirect.com/science?_ob = W-WA-A-A-WW-Ms...](http://www.sciencedirect.com/science?_ob=W-WA-A-A-WW-Ms...), aplankyta 2003 04 01).
- Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brandimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.
- Elias M. J., Clabby J. F. Building social problem-solving skills: guidelines from a school-based program. Jossey-Bass Publishers. San Francisco, 1992.
- Gailienė I. Sutrikusio regėjimo moksleivių savęs vertinimo koregavimas. Šiauliai, 1995.
- Grebliauskienė B. Etapinė nerašytinių komunikacinių mokėjimų ugdymo sistema. Vilnius: Žara, 1999.
- Hargie O. D. The handbook of communication skills. London; New York: Routledge, 1997.
- Huurre T., Aro H. The psychosocial well-being of finnish adolescents with visual impairments versus with chronic conditions and those with no disabilities // *Journal of Visual Impairment and Blindness*. 2000, vol. 94, p. 652–638.
- Jacikevičienė O., Rupšienė L. Bendradarbiavimas ir kooperacija ugdant vaikus. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 1999.
- Johnson D. W., Johnson R. T., Smith K. A. Active Learning: Cooperation in the College Classroom. Edina: International Book Company, 1991.
- Kef S. 1997. The personal network and social support of blind and visually impairment adolescents // *Journal of Visual Impairment and Blindness*. 1997, vol. 91.
- Kolb S. M., Hanley-Maxwell Ch. Critical social skills for adolescents with high incidence disabilities: perental perspectives. 2003 (http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/results_single.jhtml?nn = 25, aplankyta 2003 09 02).
- Lekavičiene R. Socialinės kompetencijos vertinimo metodologijos modifikavimas. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2000.
- MacCuspie P. A. The social acceptance and interaction of visually impaired children in integrated settings // S. Z. Sacks, L. K. Kekelis, R. J. Gaylord-Ross (Eds.). *The Development of Social Skills by Blind and visually Impaired Students: Exploratory Studies and strategies*. New York: American Foundation for the Blind, 1992.
- Rean A. A., Kolominski J. L. Socialnaja pedagogičeskaja psichologija. Sankt Peterburg: Piter, 2000.
- Rubin K. H., Rose-Krasnor L. Interpersonal problem solving // V. B. Van Hasset and M. Hersen (Eds.). *Handbook of Social Dvelopment*. New York: Plenum, 1992.
- Sacks S. Z., Kekelis L. K., Gaylord-Ross R. J. The development of social skills by blind and visually impaired students: Exploratory studies and strategies. New York: American Foundation for the Blind, 1992.
- Suslavičius A. Socialinė psichologija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
- Taylor S. J., Larson S. Social and emotional learning in middle school. *The Clearing House*. 1999, vol. 72.
- Waren D. W. Blidness and children: an individual differences approach. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Teresevičienė M., Gedvilienė G. Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.
- Želvys R. Bendravimo psichologija. Vilnius: Valskybinis leidybos centras, 1995.

THE PECULIARITIES OF SOCIAL SKILLS OF TEENAGERS' HAVING AND NOT HAVING VISION DISORDERS: COMPARATIVE ASPECT

Rita Raudeliūnaitė

Summary

The article provides the results of the research into social skills of teenagers' having and not having vision disorders. The greatest attention is given to disc-

losure the peculiarities of intrapersonal, interpersonal, activity and collaboration skills of these teenagers'. While trying to reach this goal firstly the model

of social skills of visually impaired teenagers' was made. Its reliability was checked with the help of statistic analysis. Basing on the created model the inventory schedule was made to investigate these skills.

Revealing the data of the research, that was made among 92 special schools and 119 integrate visually impaired teenagers' and 189 teenagers' not having vision disorders, we have showed some social skills peculiarities of those schoolchildren.

In order to disclose the level of intrapersonal skills of those schoolchildren, key attention has been concentrated on the skills in the area of self-knowledge, self-evaluation and self-control. Said skills have a strong impact on the person's capacity to create and maintain positive mutual relationships. The data shows that self-knowledge and self-evaluation skills are lower than self-control skills. Besides, special schools teenager's intrapersonal skills are lowermost.

The peculiarities of interpersonal skills of teenagers' having and not having vision disorders were disclosed key attention concentrating on the skills in the area of making a contact, verbal and non-verbal contact. interactions, conflict solution. The data of the research demonstrated that contact making skills are lower than verbal, non-verbal, interactions, conflict solution skills. Special schools teenager's interpersonal skills are lowermost.

The peculiarities of activity and collaboration skills of those schoolchildren were disclosed key attention concentrating on the skills in the area of activity organisation, result evaluation and propitious atmosphere creation. The data shows that teenagers are more successful on the skills in the area of result evaluation than in the area of activity organisation and propitious atmosphere creation. Besides, special schools teenager's activity and collaboration skills are lowermost.

Itikta: 2005 11 10

Priimta: 2005 12 24